

העיר ירושלים בספרי הלימוד של הרשות הפלסטינית שבשימוש אונר"א

מאת:

ד"ר ארנון גרויס

(מרץ 2023)

הקדמה

מחקר זה עוסק בהתייחסות לעיר ירושלים בספרי הלימוד של הרשות הפלסטינית (רש"פ) המעודכנים ביותר, שהאחרונים שבהם יצאו לאור בשנת 2020, ואשר נמצאים בשימוש שוטף היום בבתי"ס של סוכנות הסעד והתעסוקה של האו"ם (אונר"א) לצאצאי הפליטים הפלסטינים משנת 1948 ביהודה, שומרון, רצועת עזה ומזרח ירושלים. במסגרת המחקר נבדקו 70 ספרים במקצועות שפה ערבית, חינוך אסלאמי, חינוך נוצרי (לתלמידים הנוצרים) חינוך לאומי, לימודי חברה, גיאוגרפיה והיסטוריה בכיתות א'-י' (וראו רשימת המקורות בסוף).

תמונת ירושלים כפי שמשקפת בספרי הלימוד היא חד-צדדית במובהק. זאת, בניגוד לתמונתה המוצגת בספרי הלימוד הישראליים – שם מודגש מעמדה המקודש לשלוש הדתות המונותאיסטיות ומתייחסים לאוכלוסייתה הערבית כאל חלק אינטגרלי מהעיר (ראו בנספח). בשום ספר מספרי הלימוד שנבדקו (וגם ספרים נוספים מכיתות י"א ו"ב שאינן כלולות בבתי"ס של אונר"א) לא נמצא איזכור של ירושלים כעיר קדושה ליהודים ושל היהודים כחלק מההיסטוריה של העיר או כתושביה הלגיטימיים. ישנן אפילו הכחשות מפורשות לכך, תוך עיוות מוחלט של ההיסטוריה ושל המציאות.

להלן פירוט ההתייחסות לירושלים בספרי הלימוד וניתוחן לפי קטגוריות:

השם

השם שבו משתמשים בספרי הלימוד הוא "אלקודס", שהוא השם הנפוץ ביותר לירושלים בשפה הערבית. לעיתים קרובות משתמשים בצירוף הרשמי יותר "מדינת אלקודס" – "העיר ירושלים" – שהוא למעשה תרגום ערבי קדום של המונח העברי "עיר הקודש". ישנם עוד שני שמות לירושלים בערבית. האחד – "בית אלמקדס"¹ הלקוח במקורו מהמונח העברי "בית המקדש" ומשתמשים בו בדרך כלל בספרי הלימוד כשם-תואר להוראת "ירושלמי" (מקדיסי). השני – "אורשלים" ובו משתמשות הכנסיות הנוצריות. זהו שם העיר בברית החדשה בשפה הערבית. הספרים היחידים שבהם מופיע שם זה, לצד השם "אלקודס", הם ספרי החינוך הנוצרי.²

נראה כי הסיבה להעדר השם "אורשלים" משאר ספרי הלימוד היא ששם זה מעורר בעיה פוליטית לרש"פ, כי בו משתמשים המוסדות הישראליים השונים בכל התבטאויותיהם בשפה הערבית, לרוב בצירוף "אורשלים-אלקודס". לכן ישנה מגמה בספרי הלימוד להתעלם משם זה לחלוטין. מגמה זו מגיעה לשיאה בקטע הסוקר את תולדות שמותיה של ירושלים לאורך ההיסטוריה ובו מתבצעת "קפיצה" מהשם "יבוס" של המאה ה-11 לפנה"ס לשם "אליה [קפיטולינה]" שקבע הקיסר הרומי אדריאנוס במאה ה-2 לספירה. כלומר, יצירת פער של מעל אלף שנים ש"מעלים" את ההיסטוריה היהודית של העיר בשנים אלה וגם מתעלם מהשם "ירושלים" הנפוץ בכל רחבי העולם, על צורותיו השונות:

¹ חינוך אסלאמי, כתה ל', חלק א' (2020) עמ' 43.

² לדוגמה: "אלקודס (אורשלים)" – חינוך נוצרי, כתה ג' (2019) עמ' 122.

"העיר אל-קודס נודעה בשם "יבוס", על שמם של היבוסים הערבים שבנו אותה לפני 5000 שנה. כאשר כבשו אותה הרומאים, הם קראו לה בשם "אליה". מאוחר יותר היא הפכה להיות נודעת כאלקודס או בית אלמקדס, לאחר שהמוסלמים כבשו אותה בידי הח'ליף עומר בן אלח'טאב בשנת 637 לספירה..." (גיאוגרפיה והיסטוריה מודרנית וכת-זמננו של פלסטין, כתה י', חלק א' (2020) עמ' 43).

عُرِفَتْ مَدِينَةُ الْقُدْسِ بِاسْمِ مَدِينَةِ (يَبُوس)؛ نَسَبَةً إِلَى الْعَرَبِ الْيَبُوسِيِّينَ الَّذِينَ بَنَوْهَا قَبْلَ ٥٠٠٠ سَنَةً، وَعِنْدَمَا أَحْتَلَّهَا الرُّومَانُ أَطْلَقُوا عَلَيْهَا اسْمَ (إِيلِيَاء)، ثُمَّ أُصْبِحَتْ تُعْرَفُ بِالْقُدْسِ، وَبَيْتِ الْمَقْدَسِ بَعْدَ أَنْ فَتَحَهَا الْمُسْلِمُونَ عَلَى يَدِ الْخَلِيفَةِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ عَامَ ٦٣٧ م / ١٥ هـ، وَدَخَلَهَا بِنَفْسِهِ، وَتَسَلَّمَهَا مِنَ الرُّومَانِ وَأَعْطَى الْأَمَانَ لِلْمَسِيحِيِّينَ فِيهَا، مِنْ خِلَالِ الْعَهْدَةِ الْعُمَرِيَّةِ.

יצוין כי מקור השם "אורשלים", בדומה ל"ירושלים", הוא השם הכנעני העתיק של העיר. ישנו ספר לימוד אחד המתייחס לאותו שם כנעני:

"היבוסים הם מהשבטים הכנענים ששכנו בפלסטין ובירתם היתה העיר אלקודס הקדומה שלה קראו העיר אורוסאלם על שם אל העיר הכנעני." (לימודי חברה, כתה ו', חלק א' (2020) עמ' 51):

وَالْيَبُوسِيُّونَ مِنَ الْقَبَائِلِ الْكَنْعَانِيَّةِ الَّتِي سَكَنَتْ فِلَسْطِينَ، وَكَانَتْ عَاصِمَتَهُمْ مَدِينَةُ الْقُدْسِ الْقَدِيمَةِ الَّتِي أَسَمَوْهَا مَدِينَةَ (أُورُو- سَالِم)؛ نَسَبَةً إِلَى إِلَهِ الْمَدِينَةِ الْكَنْعَانِي. أَمَّا اسْمُ فِلَسْطِينَ

ועוד באותו ספר: "...אורוסאלם (אלקודס) ופירושה אלוהי השלום אצל הכנענים..." (עמ' 52):

، وَأُورُسَالِيمُ (الْقُدْسُ)، وَتَعْنِي إِلَهَ السَّلَامِ عِنْدَ الْكَنْعَانِيِّينَ،

ובצד זה – התרסה כלפי היהודים בעניין זה: "הכיבוש הציוני כינה בשמות הכנעניים האלה את התנחלותיו, גנב את ההיסטוריה והמורשת הלאומית הפלסטינית וזייף אותה." (שם).

وَسَمِيَ الْأَحْتِلَالُ الصَّهْيُونِيُّ هَذِهِ الْأَسْمَاءَ الْكَنْعَانِيَّةَ لِمُسْتَوْطِنَاتِهِ، وَسَرَقَ التُّرَاثَ وَالتَّارِيخَ الْوَطَنِيِّ الْفِلَسْطِينِيِّ، وَزَوَّرَهُ.

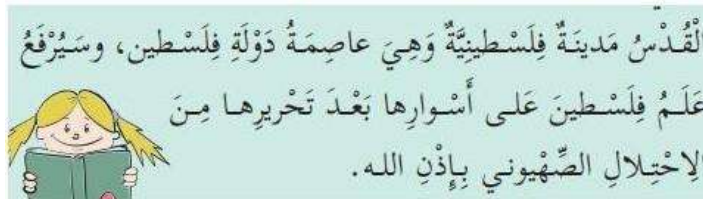
המעמד המדיני

ירושלים מצגת בספרי הלימוד של הרש"פ כעיר השייכת לפלסטינים בלבד³ וכבירת מדינת פלסטין הנמצאת תחת כיבוש: "אלקודס היא עיר פלסטינית והיא בירת מדינת פלסטין. דגל פלסטין יונף על חומותיה לאחר שחרורה מהכיבוש הציוני ברשות האל" (טיפוח לאומי וחברתי, כתה ג', חלק א' (2020) עמ' 27).

³ במשפטי תרגול לשוני:

"4. הילדים קראו בקול: אלקודס היא שלנו..." (שפתנו חיפה, כתה ג', חלק א' (2020) עמ' 152)

"7. אלקודס היא שלנו." (השפה הערבית, כתה ז', חלק ב' (2020) עמ' 120).

לכך יש התבטאויות רבות בספרים עד כדי רמה של אינדוקטרינציה.⁴

בהקשר זה יש לציין כי הרש"פ רואה את עצמה כמדינה לכל דבר הנתונה תחת כיבוש והדבר בא לידי ביטוי בכל ספרי הלימוד שלה שבהם מצוין על גבי העטיפה כי הגורם המוציא לאור איננו הרשות הפלסטינית אלא "מדינת פלסטין":

"[סמל הרש"פ]

מדינת פלסטין

משרד החינוך והחינוך הגבוה"

(שפתנו היפה, כתה א', חלק א' (2020) החלק העליון של העטיפה).

יצוין עוד כי בשום מקום בספרי הלימוד לא מצוין כי גבולות "המדינה הפלסטינית" הזאת מסתיימים בקווי 1967. להיפך, שטח ישראל מלפני 1967 מוגדר כשטח פלסטין שנכבש ע"י הציונים ב-1948:

"הטבלה שלהלן מבהירה את מספרי הפלסטינים בשנת 2015 עפ"י מרכז הסטטיסטיקה הפלסטיני:

מס' התושבים	אזור
4,750,000	הגדה המערבית ורצועת עזה
1,470,000	בתוך השטחים שנכבשו בשנת 1948
5,460,000	במדינות ערב
685,000	במדינות זרות

אסדר את אזורי הימצאותם של הפלסטינים בסדר יורד לפי מספרי התושבים:

⁴ לדוגמה: "מזכותנו לבקר בעיר אלקודס כי היא בירת מדינתנו פלסטין" (שיפוח לאומי וחברת, כתה ג', חלק א' (2020) עמ' 31).

ובמשפטי תרגול לשוני:

"2. ב. אלקודס בירת מדינת פלסטין" (שפתנו היפה, כתה ד', חלק ב' (2020) עמ' 154).

"5. אלקודס היא פרח הערים ובירתנו הנצחית" (השפה הערבית, כתה ה', חלק א' (2020) עמ' 79).

"2. אלקודס היא בירת פלסטין" (השפה הערבית, כתה ו', חלק ב' (2020) עמ' 22).

ועוד:

"החוק היסודי הפלסטיני קובע שפלסטין היא ערבית ובירתה אלקודס..." (לימודי חברת, כתה ו', חלק א', (2020) עמ' 79).

[ארבע מסגרות ריקות]

(מתמטיקה, כתה ז', חלק א' (2020) עמ' 22. ההדגשה הוספה).

5

الجدول الآتي يوضح أعداد الفلسطينيين في العام ٢٠١٥م، حسب مركز الإحصاء الفلسطيني:

المنطقة	عدد السكان
الضفة الغربية وقطاع غزة	٤٧٥٠٠٠٠
داخل الأراضي المحتلة عام ١٩٤٨م	١٤٧٠٠٠٠
في الدول العربية	٥٤٦٠٠٠٠
في الدول الأجنبية	٦٨٥٠٠٠٠

أرتب مناطق تواجد الفلسطينيين تنازلياً حسب أعداد السكان:

_____

_____

_____

_____

שטח ההתייחסות

ירושלים, עפ"י המתואר בספרי הלימוד, היא ירושלים המזרחית בלבד, זאת אומרת, החלק שהיה בידי ירדן עד יוני 1967. באורח פרדוקסלי, ובניגוד לתזה הרשמית בספרי הלימוד כי כיבוש פלסטין ע"י הציונים החל ב-1948, כיבוש ירושלים עצמה "מחז" לשנת 1967, תוך התעלמות מהשכונות הערביות של מערב ירושלים שנכבשו בשנת 1948 (קטמון, שיח' בדר וכו):

"הכנופיות הציוניות הצליחו בשנת 1948 להשתלט על החלק הגדול יותר של פלסטין והשלימו את שליטתן עליה בשנת 1967. הכוחות הציוניים נכנסו לאלקודס... (לימודי חברה, כתה ז', חלק א' (2020) עמ' 60, וראו גם לימודי חברה, כתה ז', חלק ב' (2020) עמ' 46).

تمكّنت العصابات الصهيونية سنة ١٩٤٨م من الاستيلاء على الجزء الأكبر من فلسطين، وأكملت سيطرتها عليها سنة ١٩٦٧م، ودخلت القوات الصهيونية القدس، ومنذ ذلك الوقت، بدأ

ועוד: "בעקבות מלחמת שנת 1967 נפלה העיר אלקודס תחת הכיבוש הציוני והיא עדיין סובלת מצעדיו השרירותיים ומדיניות הכיבוש שלו" (ניאוגרפיה והיסטוריה מודרנית וכת-זמננו של פלסטין, כתה י', חלק א' (2020) עמ' 43).

נראה כי הסיבה לפרדוקס זה היא הרצון להשתמש בקטע ההיסטוריה של העיר בין 1948 – 1967 כ"נקודת האפס" שאליה יש לחזור, כי זוהי התקופה היחידה בהיסטוריה המודרנית של ירושלים שבה לא היו בעיר העתיקה, ובמזרח ירושלים בכלל, תושבים יהודים, לא היו שם בתי תפילה יהודיים פעילים, ויהודים לא הורשו לפקוד את מקומותיהם הקדושים שם.

התושבים

תושבי ירושלים בשטח ההתייחסות הנ"ל הם ערבים-פלסטינים בלבד:

"...אלקודס היא בעלת שורשים ערביים, בה חיו המוסלמים והנוצרים עפ"י חוזה וברית בשלום ובטוהר, אוהבים זה את זה ומשתפים פעולה זה עם זה בהגנה מפני העושק ובהרתעת התוקפנים" (השפה הערבית – המסלול האקדמי, כתה י', חלק א' (2020) עמ' 20).

היהודים שבירושלים, שאליה שבו לאחר גירושם משם ב-1948, מתוארים בספרי הלימוד כ"כובשים", "מסתננים",⁵ "זרים", "מתחזים [כתושבים]",⁶ "אויבים" ו"עריצים"⁷ אך עיקר ההתייחסות אליהם היא כאל "מתנחלים": "ההתנחלות בגיזרת אלקודס: ההתנחלות בעיר אלקודס מיוצגת ע"י השכונות ההתנחלותיות בלב העיר והחגורות ההתנחלותיות המשתרעות ממזרח לעיר ומערבה במטרה להשיג עליונות מספרית של המתנחלים ובידוד אלקודס מפרבריה ומשאר הערים הפלסטיניות" (גיאוגרפיה והיסטוריה מודרנית ובת-זמננו של פלסטין, כתה י', חלק ב' (2020) עמ' 48).

התזה המרכזית של ספרי הלימוד בהקשר זה היא ש"מאז כיבוש הציונים את העיר אלקודס בירת פלסטין היא נתונה למסע התנחלות גדול מצד הכיבוש הציוני והמתנחלים, לשם גירוש אזרחיה הערבים והמוסלמים כדי שתהפוך לעיר יהודית" (חיעך אסלאמי, כתה ה', חלק א' (2020) עמ' 98, וראו האשמה דומה גם בגיאוגרפיה והיסטוריה מודרנית ובת-זמננו של פלסטין, כתה י', חלק א' (2020) עמ' 47).

منذ احتلال الصهاينة لمدينة القدس عاصمة فلسطين، وهي تعرضن لحملة استيطانية كبيرة من جيش الاحتلال الصهيوني والمستوطنين؛ لطرد مواطنيها العرب والمسلمين، لتصبح مدينة يهودية.

ובשאלה בספר אחר (על התלמיד לציין "נכון" או "לא נכון"):

"ה. הכיבוש הציוני משתדל לרוקן את העיר אלקודס מאנשיה הפלסטינים ולשכן את היהודים במקומם" (חיעך אסלאמי, כתה ה', חלק א' (2020) עמ' 100).

"ייהוד" ירושלים, לפי ספרי הלימוד, החל עוד לפני כן, בזמן המנדט הבריטי, עם מינויו של הנציב העליון הראשון, היהודי הרברט סמואל:

"...בתקופתו היתה אלקודס עדה לסימני הייחוד הראשונים, כאשר הונחה אבן היסוד לאוניברסיטה העברית באלקודס בשנת 1918 ביוזמת התנועה הציונית. היא נפתחה בשנת 1925" (גיאוגרפיה והיסטוריה מודרנית ובת-זמננו של פלסטין, כתה י', חלק א' (2020) עמ' 103).

وفي عهده، شهدت القدس معالم التهوديد الأولى، حيث وضع حجر الأساس للجامعة العبرية في القدس عام 1918م بمبادرة من الحركة الصهيونية، وتم افتتاحها عام 1925م.

בכך יש התעלמות מובהקת מהעובדה שבאותה תקופה, למעשה החל משנות ה-80 של המאה ה-19 תחת השלטון העות'מאני, היוו התושבים היהודים רוב בעיר וישבו במספרים גדולים גם בחלקה המזרחי, כולל בשכונותיה המוסלמיות.

בהקשר זה, נשמעת הטענה כאילו רק לאחר 1967 נפתחו בעיר העתיקה בתי כנסת יהודיים, בעוד שלאמיתו של דבר, אלה היו קיימים שם מאות בשנים ונחרבו בזמן השלטון הירדני בין השנים 1948 – 1967:

⁵ שפתנו היפה, כתה ד', חלק א' (2020) עמ' 54.

⁶ השפה הערבית – המסלול האקדמי, כתה י', חלק א' (2020) עמ' 18.

⁷ השפה הערבית – המסלול האקדמי, כתה י', חלק א' (2020) עמ' 21.

"...הם פתחו בתי כנסת ציוניים בעיר העתיקה של אלקודס... (לימודי חברה, כתיב ז', חלק א' (2020) עמ' 60).

ההיסטוריה

עפ"י האמור בספרי הלימוד של הרש"פ שבשימוש אונר"א נוסדה העיר ירושלים ע"י ערבים, כשהכוונה לכנענים וליבוסים המוצגים כבני עמים שמקורם בחצי האי ערב:

"אלקודס היא עיר ערבית שאותה בנו אבותינו הערבים לפני אלפי שנים" (טיפוח לאומי וחברתי, כתיב ג', חלק א' (2020) עמ' 29).

الْقُدْسُ مَدِينَةٌ عَرَبِيَّةٌ بَنَاهَا أَجْدَادُنَا الْعَرَبُ مُنْذُ آلَافِ السِّنِينَ.

בשום מקום לא נאמר שירושלים היתה בירת ישראל בימי דוד ושלמה ואח"כ בירת ממלכת יהודה ובירת ממלכת החשמונאים וממלכת הורדוס. גם לא נאמר שיהודים ישבו בה אי פעם.

יצוין שאפילו בספרי החינוך הנוצרי אשר מתארים מאורעות בירושלים הקשורים בישוע הנוצרי, או אירועים מהתקופה המקראית ("הברית הישנה" במינוח הנוצרי), לא נאמר שהעם שישב בירושלים היה העם היהודי. נאמר פשוט: "העם", או "האנשים", בלי לציין מהי זהותם. בספר לכתה ז' מזכירים גם את "כוהני היהודים" לצד "העם" כמי שדרשו מהנציב הרומי לצלוב את ישוע,⁸ אבל זה מקרה בודד. לא נאמר שם במפורש שמדובר בירושלים, אלא ניתן להסיק זאת מהעובדה שמשפטו וצליבתו התנהלו בירושלים.

לא רק שישנה התעלמות גורפת בספרי הלימוד מההיסטוריה היהודית של ירושלים. עצם טענות היהודים כי יש להם היסטוריה שם, וביתר חלקי הארץ, מוכחשות:

"הכיבוש הציוני שם לו למטרה את ההיסטוריה שלנו ואת קיומנו הפלסטיני והוא הופך את העובדות והמציאות ההיסטוריות על פיהן, מזייף אותן ומסלף אותן, ואורג היסטוריה מזויפת המתאימה למטרותיו ומזימתו. לכן עלינו להיות ערים להיסטוריה שלנו ולעמוד על אמיתות האירועים שאירעו על אדמתנו, כדי שנבדיל בין הנכון והטעות ונלמד את הלקחים והשיעורים אשר יאפשרו לנו לבנות את עתידנו ולהקים את מדינתנו העצמאית שבירתה אלקודס" (לימודי חברה, כתיב ו', חלק א' (2020) עמ' 22).

يستهدف الاحتلال الصهيوني تاريخنا ووجودنا الفلسطيني، فيقوم بقلب الحقائق والوقائع التاريخية، وتزويرها وتحريفها، وينسخ تاريخنا مزيّفًا يوافق أغراضه ومآربه؛ لذا علينا أن نعي تاريخنا، ونقف على حقيقة ما وقع من أحداثٍ على أرضنا، حتى نُمَيِّز الصواب من الخطأ، ونأخذ العبر والدروس التي تمكّننا من بناء مستقبلنا، وإقامة دولتنا المستقلة، وعاصمتها القدس.

יתירה מזו, עפ"י ספרי הלימוד, היהודים מנכסים לעצמם מורשת של אחרים ומטביעים עליה את זהותם:

⁸ חינוך נוצרי, כתיב ז' (2019) עמ' 126.

"...גניבת המורשת הפלסטינית ע"י הכיבוש הציוני חיופה כאילו היא מהמורשת שלו, וכינוים של רבים מהאתרים הארכיאולוגיים בשמות עבריים במטרה להעלים את הזהות הלאומית הפלסטינית" (לימודי חברה, כתה ט', חלק ב' (2020) עמ' 77).

العراق، وقيام الاحتلال الصهيوني بسرقة التراث الفلسطيني وتزويره على أنه من تراثه، وتسمية كثير من المواقع الأثرية بأسماء عبرية بهدف طمس الهوية الوطنية الفلسطينية.

"[הציונים] הסירו כמה אבנים מחומת אלקודס והחליפו אותן באחרות שעליהן סימנים וצורות ציוניות" (לימודי חברה, כתה ז', חלק א' (2020) עמ' 60).

"...האות העברית שמאיימת על אופי תרבותה [של ירושלים]..." (השפה הערבית – המסלול האקדמי, כתה י', חלק א' (2020) עמ' 18).

המעמד הדתי והמקומות הקדושים

עפ"י ספרי הלימוד של הרש"פ שבשימוש בבתי"ס של אונר"א, ירושלים היא עיר קדושה למוסלמים ולנוצרים בלבד: "אלקודס היא עיר קדושה למוסלמים ולנוצרים" (טיפוח לאומי וחברתי, כתה ג', חלק א' (2020) עמ' 29). היהודים אינם נזכרים בהקשר זה, לא כאן ולא בשום מקום אחר בספרי הלימוד.

الْقُدْسُ مَدِينَةٌ مُقَدَّسَةٌ عِنْدَ الْمُسْلِمِينَ وَالْمَسِيحِيِّينَ.

ובמטלה הבאה:

6. אנמק את מה שלהלן:

לאלקודס חשיבות דתית עצומה אצל המוסלמים והנוצרים" (גיאוגרפיה והיסטוריה מודרנית וכת-זמננו של פלסטין, כתה י', חלק א' (2020) עמ' 49).

ואיזכור קדושת ירושלים למוסלמים ולנוצרים בפירוט רב יותר, תוך התעלמות מהיהודים:

"למדתי:

העיר אלקודס נחשבת לאדמה מבורכת. אלוהים ברך אותה ואת סביבתה. בה [נמצא] מסגד אלאקצא – מקום כיוון התפילה הראשון מבין השניים [לאחר מכן הועבר למכה], המסגד השני מבין השניים [לפי המסורת המוסלמית נבנה אחרי המסגד במכה] והמקום המקודש השלישי בחשיבותו [אחרי מכה ומדינה]. אליו הוסע בלילה השליח [של האל] מוחמד, ובו החל מסע עלייתו אל הרקיעים העליונים [לפי המסורת המוסלמית]. העיר אלקודס צופנת בחובה אתרי ציביליזציה ארכיאולוגיים רבים ומקומות דת מקודשים, שהחשובים שבהם הם:

ראשית – מסגד אלאקצא (המקום המקודש הירושלמי הנכבד):⁹

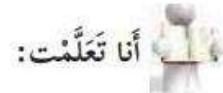
השם מסגד אלאקצא נקרא על כל אזור המקום המקודש הירושלמי המוקף בחומה וכל אשר בו. שטחו מגיע ל-144 דונם וכולל:

⁹ המקום המקודש הנכבד – אלהרם אלשריף – היה במשך מאות בשנים השם הערבי הרשמי של הר הבית. לפני כמה שנים הוא נדחק הצדה במסע תודעתי מכוון להסבת השם "אלאקצא" על הר הבית כולו כדי להרחיב את קדושתו במסגרת המאבק למניעת עליית יהודים להר. מסגד אלאקצא המקורי הפך להיות "המסגד הדרומי" לצד "מסגד כיפת הסלע".

מרכז נחום בדין Nahum Bedein Center

לחקר מדיניות המזרח התיכון For Near East Policy Research

- 1 – את המסגד הדרומי שמבנהו הנוכחי מהתקופה האומיית, מזמנו של הח'ליף עבד אלמלך בן מרוואן משנת 708 לספירה, כמו שמדגישים כמה היסטוריונים.
- 2 – את מסגד כיפת הסלע שנבנה בזמנו של הח'ליף עבד אלמלך בן מרוואן מעל לסלע המכובד שממנו עלה הנביא מוחמד אל הרקיעים העליונים" (גיאוגרפיה והיסטוריה מודרנית ובת-זמננו של פלסטין, כתיב י', חלק א' (2020) עמ' 44).

تُعَدُّ مدينة القدس أرضًا مباركة، بآرك الله فيها وما حولها، فيها المسجد الأقصى: أولى القبلتين، وثاني المسجدين، وثالث الحرمين، إليه أُسري بالرسول محمد صلى الله عليه وسلم، ومنه بدأت رحلة معراجه إلى السماوات العُلى. وتحتضن مدينة القدس العديد من المعالم الحضارية الأثرية، والأماكن الدينية المقدسة، ومن أهمها:

أولاً- المسجد الأقصى (الحرم القدسي الشريف):

يطلق اسم المسجد الأقصى على كل منطقة الحرم القدسي المحاطة بالسور وما في داخله، وتبلغ مساحتها (١٤٤) دونمًا، وتشمل ما يأتي:

- ١- الجامع القبلي، الذي يعود بناؤه الحالي، إلى العهد الأموي، زمن الخليفة عبد الملك بن مروان عام ٧٠٨م، كما يؤكد بعض المؤرخين.
- ٢- مسجد قبة الصخرة الذي بُني زمن الخليفة عبد الملك بن مروان عام ٦٩١م فوق الصخرة المشرفة التي عرج منها النبي محمد، عليه الصلاة والسلام، إلى السماوات العُلى.

בהמשך מדובר על חלקים נוספים בהר הבית, שאין צורך להביאם כאן, בלויית תמונות. להלן תמונות "המסגד הדרומי" (מסגד אלאקצא ההיסטורי) ומסגד כיפת הסלע (עמ' 45):

مسجد قبة الصخرة

الجامع القبلي

"שנית – כנסיית התחיה [זהו השם הערבי של כנסיית הקבר]:

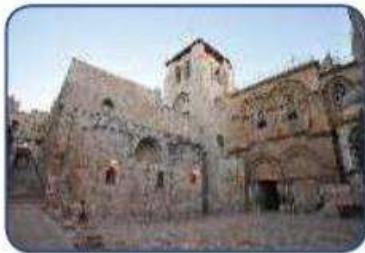
העיר אלקודס נחשבת בין המקומות הקדושים בקרב הנוצרים, מכיון שמצויות בה מספר כנסיות שהמפורסמת בהן היא כנסיית התחיה אותה בנה הקיסר הרומאי קונסטנטין, ואימו המלכה הלנה, בשנת 335 לספירה.

כנסיית התחיה נחשבת בין הכנסיות החשובות ביותר בעולם מאחר שמבקרים בה, ועולים לרגל אליה, אלפי נוצרים מכל רחבי העולם כל שנה. הכנסייה הזאת מצטיינת ביפי אדריכלותה, ובקישוטיה. כמו כן היא כוללת את הקבר הקדוש" (גיאוגרפיה והיסטוריה מודרנית ובת-זמננו, כתה י', חלק א' (2020) ע"ע 45 – 46).

ثانياً- كنيسة القيامة:

تعدُّ مدينة القدس من الأماكن المقدسة عند المسيحيين، حيث يوجد فيها عدد من الكنائس، أشهرها كنيسة القيامة التي بناها الإمبراطور الروماني قسطنطين، وأُمُّه الملكة هيلانة عام ٣٣٥م.

٤٥

كنيسة القيامة

تعدُّ كنيسة القيامة من أهمِّ الكنائس في العالم، حيث يزورها، ويحجُّ إليها آلاف المسيحيين من مختلف أنحاء العالم كلَّ عام، وتمتاز هذه الكنيسة بجمال هندستها المعمارية، والزخارف التي تزيئها، كما تحتضن القبر المقدس.

נראה כי הסיבה להתרכזות ספרי הלימוד בקדושת ירושלים למוסלמים ולנוצרים בלבד והתעלמותם מקדושתה ליהודים נובעים מהצורך להציג לתלמידים את זהותה כעיר ערבית בלעדית. משפט התרגול הלשוני שלהלן מייטיב להבהיר זאת:

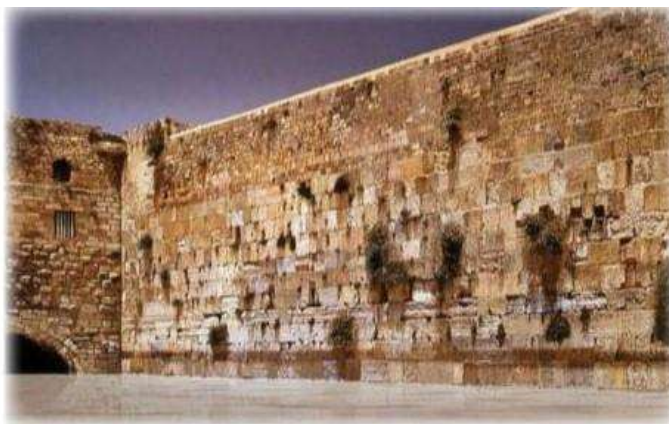
"א4. כיפת הסלע וכנסיית התחיה השרישו את ערביותה של אלקודס." (השפה הערבית, כתה ח', חלק א' (2020) עמ' 54).

לא רק שספרי הלימוד אינם מזכירים את קיומם של מקומות קדושים ליהודים בירושלים, במקרה אחד שבו מוזכר הכותל המערבי נטען כי הוא קדוש למוסלמים בלבד. תמונת הכותל המצורפת לטקסט נחתכת באופן שמסתיר את היהודים שמתפללים שם:

"כותל אל-בוראק

הארה: כותל אל-בוראק נקרא כך על שם אל-בוראק [בהמת הרכיבה השמימית] אשר נשאה את השליח [מוחמד] במסע הלילי [ממכה למסגד אלאקצא בירושלים עפ"י המסורת המוסלמית] והעליה [השמימה]. כותל אל-בוראק הוא חלק מהחומה המערבית של מסגד אלאקצא. מסגד אלאקצא, כולל החומה, הוא אדמה פלסטינית וזכות בלעדית של המוסלמים." (זינע אסלאמי, כתה ה', חלק א' (2020) עמ' 63)

حائط البراق

إضاءة: سُمِّيَ حائطُ البراقِ بهذا الاسم؛ نسبةً إلى البراقِ الذي حملَ الرَّسولَ ﷺ في رحلةِ الإسراءِ والمعراجِ، وحائطُ البراقِ جزءٌ من السورِ الغربيِّ للمسجدِ الأقصى، والمسجدِ الأقصى بما فيه السورِ أرضٌ فلسطينيةٌ وحقٌّ خالصٌ للمسلمين.

יתירה מזו, מועלית הטענה כי הכותל המערבי לא ממש קדוש ליהודים אלא הם משתמשים בו במסגרת מטרם לייחד את ירושלים. בין ההאשמות שמופנות לכובשים הציוניים של ירושלים אחרי 1967:

"הצבה כמטרה את האתרים ההיסטוריים בעיר אלקודס, כמו מניעת שיפוץ האתרים הארכיאולוגיים, ביצוע חפירות מתחתם, גריפת הקברים האסלאמיים ההיסטוריים, ונקיטה במדיניות ייחוד וזיוף של רבים מהאתרים ההיסטוריים והדתיים בה. בין הדוגמאות לכך, השליטה במצודת אלקודס [מגדל דוד] והכיבוש הציוני השתמש בה כמוזיאון שלו, וכותל אלבוראק שמהווה את החלק המערבי של מסגד אלאקצא והם כינו אותו בשם 'כותל מקום הבכי', אף כי ידוע שלא היה מקודש להם אלא לאחר הכיבוש העות'מאני והתעניינותם בו גברה עם התפתחות התנועה הציונית" (גיאוגרפיה והיסטוריה מודרנית וכת-זמננו של פלסטין, כתה י', חלק ב' (2020) עמ' 110)¹⁰

¹⁰ "כותל מקום הבכי" – חאית אלמבכא – הוא השם הערבי המסורתי של המקום, לצד השם חאית אלבוראק, עצם קיומו של שם זה לאורך השנים מהווה הכרה ערבית ברורה בקדושתו ליהודים מזה דורות, כירק הם מתאבלים שם. בטקסט זה מושמעת טענה אבסורדית כאילו השם הערבי המסורתי הזה הוא המצאה יהודית שקיבלה תוקף רשמי רק לאחר 1967, בעוד שבעברית אין כלל שם כזה לכותל המערבי. אמנם יש בעברית כינוי דומה – "כותל הדמעות", אבל אין בערבית השם "חאית אלדומוע".

استهداف المعالم التاريخية في مدينة القدس، مثل: منع ترميم المعالم الأثرية، والقيام بالحفريات أسفلها، وتجريف المقابر الإسلامية التاريخية، وأتباع سياسة التّهويد والتّزوير للعديد من المواقع التاريخية والدينية فيها، ومن الأمثلة على ذلك السيطرة على قلعة القدس، واستخدامها للاحتلال الصهيوني متحفاً خاصاً به. وحائط البراق الذي يشكل الجزء الغربي من المسجد الأقصى المبارك وسموه (حائط المبكى)، مع العلم أنه لم يكن مقدساً عندهم إلا بعد الفتح العثماني وزاد إهتمامهم به مع تطور الحركة الصهيونية.

ועוד בהקשר זה – חלק מטקסט בספר לימוד ולאחריו שאלת-היגד שעל התלמיד לסמן בתשובה אם הדבר נכון או לא:

"... הם הפכו את כותל אלבוראק לכותל מקום הבכי..." (לימודי חברה, כחה ז', חלק א' (2020) עמ' 60)
 "4. הכיבוש הישראלי הפך את שמו של כותל אלבוראק לכותל מקום הבכי" (לימודי חברה, כחה ז', חלק א' (2020) עמ' 61).

מאליו מובן, לאור כל זאת, שאין בנמצא בספרי הלימוד כל איזכור לבית המקדש היהודי שהיה קיים שם. רק בספרי החינוך הנוצרי מוזכר בית המקדש (אלהייכל בערבית) מספר פעמים, בהקשר לביקורם של ישוע הנוצרי והוריו, ואח"כ תלמידיו, במקום.¹¹

תיאור המצב הנוכחי וסכנותיו

ספרי הלימוד הפלסטיניים שבשימוש אונר"א מדגישים כי העיר ירושלים, העיר החשובה ביותר בפלסטין ובעלת משמעות דתית עצומה לעולם המוסלמי כולו, נתונה תחת כיבוש זר:

"3. אלקודס כבושה" (תרגיל לשון, השפה הערבית, כחה ה', חלק ב' (2020) עמ' 79)

באחד הספרים אף משתמשים במונח "נכבה" המציין אסון קולוסאלי כמו זה שאירע לפלסטינים, לפי הנרטיב המקובל, ב-1948:

"...אסון [נכבה] אלקודס..." (השפה הערבית, כחה ז', חלק א', (2020) עמ' 67)

نَكْبَةُ الْقُدْسِ

יתירה מזו, ספרי הלימוד מאשימים את הכובש הזר שהוא מבצע פעולות המאיימות על אופייה הערבי והמוסלמי של העיר. בין הפעולות – פגיעה באתרים אסלאמיים, גירוש תושבים או מניעת שובם לעיר, השתלטות על בתי מגורים או הריסתם ואף הריסת שכונות שלמות (בצמוד לכותל המערבי), הטלת מיסים כבדים על התושבים, ניסיונות לאלצם להגר, הגברת הנוכחות היהודית בעיר, ניתוק העיר מסביבתה הערבית בשאר השטחים שנכבשו ב-1967 באמצעות התנחלויות הסובבות אותה, חומת הפרדה המקיפה אותה (בעקבות פיגועי ההתאבדות נגד אזרחים יהודים שיצאו משטחי הרש"פ) ומהסוּמִים המונעים את כניסתם לעיר של תושבי שטחים אלה או מגבילים אותה. בקיצור – פעולות לייחוד העיר:

¹¹ למשל, חינוך נוצרי, כחה ח' (2019) עמ' 162.

"אלוהים, שמור על אלקודס ופלסטין מייחוד המתנחלים" (תרגיל לשון, השפה הערבית, כתה ט', חלק א' (2020) עמ' 83).

اللَّهُمَّ احْفَظِ الْقُدْسَ وَفِلَسْطِينَ مِنْ تَهْوِيدِ الْمُحْتَلِينَ.

דגש מיוחד מושם בהקשר זה על מה שמתואר כפגיעות במסגד אלאקצא שהוא אחד המקומות המקודשים לאסלאם כולו: הפירות תחתיו הגורמות להסתדקויות במבנהו, הגבלות על הגעת מתפללים מוסלמים אליו, מתן היתר למתנחלים יהודים להיכנס לשטחו, וכד'. יצוין כי בניגוד לעבר, שוב אין מאשימים בספרים את הציונים באחריות לאירוע השריפה במסגד ב-1969 אלא באחריות לאי מניעתו בתוקף אחריותם לאבטחת המקום ככובשים.

להלן כמה דוגמאות ממצות:

"אני למדתי:

הכיבוש הציוני נקט במדיניות של העלמת קווי האופי הערביים והאסלאמיים של פלסטין באופן כללי ואלקודס באופן מיוחד. הציונים החלו לשנות את זהות העיר הערבית והאסלאמית ולהפוך אותה ל[בעלת] אופי ציוני. הם הפקיעו את האדמה הפלסטינית ובנו התנחלויות עליה, הצרו את צעדי התושבים הפלסטינים כדי לאלצם לעזוב את אלקודס ולהביא מתנחלים במקומם, הרסו בתים, גרמו לתושבים להגר, שללו את תעודות הזהות שלהם, הפרידו את אלקודס מסביבתה הערבית, צרפו את קווי האופי האסלאמיים אל המורשת הציונית והפכו את כותל אלבוראק לכותל מקום הבכי, הרסו את שכונת המוגרבים ושינו את אופיה הערבי והאסלאמי, הסירו כמה אבנים מחומת אלקודס והחליפו אותן באחרות שעליהן סימנים וצורות ציוניות, פתחו בתי כנסת ציוניים בעיר העתיקה של אלקודס, ביצעו הפירות תחת מסגד אלאקצא, והם מנסים במאמץ בימים אלה להשתלט על המקום המקודש הירושלמי הנכבד ע"י הרשאה למתנחלים הציונים להיכנס אליו יומיומית כהכנה לשליטה מלאה עליו ומניעת כל קשר אסלאמי למקום המקודש למוסלמים הזה." (לימודי חברה, כתה ז', חלק א' (2020) עמ' 60)

أنا تعلمت:

انتهج الاحتلال الصهيوني سياسة طمس المعالم العربية والإسلامية لفلسطين بشكل عام، وفي القدس بشكل خاص، وبدأ الصهاينة في تغيير هوية المدينة العربية الإسلامية، وتحويلها للطابع الصهيوني، فقد صادرت الأرض الفلسطينية، وقامت ببناء المستوطنات عليها، وضيقت على السكان الفلسطينيين؛ لإرغامهم على ترك القدس، وإحلال المستوطنين مكانهم، فهدمت المنازل، وهجرت السكان، وسحبت هوياتهم، وفصلت القدس عن محيطها العربي. وضمت المعالم الإسلامية إلى قائمة التراث الصهيوني، فحوّلت حائط البراق إلى حائط (المبكي)، وهدمت حَيّ المغاربة، وغيّرت طابعه العربي الإسلامي، وأزالت بعض الحجارة من سور القدس، واستبدلتها بأخرى عليها رسومات وأشكال صهيونية، وافتتحت الكُنُس الصهيونية في البلدة القديمة من مدينة القدس، وقامت بعدد من الحفريات تحت المسجد الأقصى، وتحاول جاهدة في هذه الأيام السيطرة على الحرم القدسي الشريف، من خلال السماح للمستوطنين الصهاينة بالدخول إليه يوميًا، تمهيدًا للسيطرة الكاملة عليه، ومنع أيّ ارتباط إسلاميّ بهذا المكان المقدّس عند المسلمين.

"אני למדתי:

מאז שהכיבוש הציוני כבש את העיר אלקודס בשנת 1967 הוא משתדל להשתלט עליה ולייחד אותה, לרוקנה מאזרחיה הפלסטיניים ולהגדיל את מספר המתנחלים בה. להגשמת זאת, הוא השתמש באמצעים ושיטות רבים נגד תושביה, כמו:

- מדיניות ההתנחלות, הפקעת קרקעות, השתלטות על בתים ופינוי בעליהם מהם והפיכתם לשכונות התנחלותיות, נוסף על הריסת בתים ושכונות, כמו שכונת המוגרבים, והטלת הגבלות, מיסים ואגרות גבוהות על רישיונות בניה.
- בניית חומת הסיפוח וההתפשטות הגזענית שבודדה את העיר אלקודס ופרבריה משאר השטחים הפלסטיניים והגבילה את חירות הפלסטינים להיכנס אליה.
- ההתפרצויות החוזרות ונשנות למסגד אלאקצא, חפירת מנהרות תחתיו ותחת שכונות העיר העתיקה, דבר שהביא להסתדקויות בהן ולערעור יסודותיהן באופן שהפכו להיות מאוימות בהתמוטטות. כמו כן מקים הכיבוש הציוני מוסדות דתיים ומוזיאונים ארכיאולוגיים יהודיים כדי לשנות את קווי האופי הערביים והאסלאמיים בעיר.
- שליטה על החינוך באמצעות התערבות בתוכניות הלימודים וסילוף, הכנסת שינויים בהן כדי לרוקן ממדיהן הדתי והלאומי ויישום תוכניות החינוך הישראליות בצורה הדרגתית בבתי"ס הערביים.¹²
- הגבלת חופש הפולחן של המוסלמים והנוצרים הפלסטינים והפרעת ההגעה למקומות הקדושים כמו מסגד אלאקצא, כנסיית התחיה וכדומה" (גיאוגרפיה והיסטוריה מודרנית ובת-זמננו של פלסטין, כתה י', חלק א' (2020) ע"ע 47 – 48).

"הכיבוש ערך מפקד של האזרחים הירושלמים בעיר אלקודס בשנת 1967 וקבע זכות תושבות הקבע של הפלסטינים באלקודס היא למי שהמפקד כלל בלבד. בכך הפכו הפלסטינים הירושלמים שהיו בחו"ל בעת עריכת המפקד זרים למולדתם אלקודס, ובהמשך – רכושם הפך נתון להפקעה. נוסף על כך, הועברו אליה משרדי ממשלה ישראלים.

בשנת 1980 פרסם הכיבוש את חוק אלקודס שקבע את איחוד אלקודס המזרחית והמערבית והכרזתה כבירתו. כמו כן הפריד את העיר אלקודס מסביבתה הערבית ע"י בניית חומת הסיפוח וההתפשטות הגזענית והטיל הגבלות על כניסת בני הגדה המערבית ורצועת עזה אליה מאז שנת 2002" (גיאוגרפיה והיסטוריה מודרנית ובת-זמננו של פלסטין, כתה י', חלק ב' (2020) עמ' 38).

"כמו-כן מסגד אלאקצא עדיין בסכנה גדולה בשל התמוטטות הקרקע וההסתדקויות ברחבותיו כתוצאה מהחפירות שמבצע הכיבוש הישראלי מתחת למסגד אלאקצא.¹³

נצפה מתוך הדיסק המצורף ב[סרטון ה]ווידאו שלהלן בסכנות חפירות הכיבוש הציוני מתחת למסגד אלאקצא" (חיעך אסלאמי, כתה ה', חלק א' (2020) עמ' 98).

¹² נעשה ניסיון מצד עיריית ירושלים להוציא מתוכנית הלימודים הפלסטינית הנהוגה בבתי"ס שהעירייה מממנת את החומרים שנתפסים כהסתה, אבל ניסיון זה כנראה נכשל. לעומת זאת, גוברת התופעה שבת"ס במזרח ירושלים עוברים ללמד – לעיתים חלקית במספר כיתות בלבד – את תוכנית הלימודים הישראלית. זאת, לפי דרישת הורי התלמידים המעוניינים שילדיהם משיכו את לימודיהם הגבוהים באוניברסיטאות ישראליות.

¹³ החפירות הארכיאולוגיות הישראליות לא התבצעו מתחת להר הבית אלא מצדדיו הדרומי והמערבי. עבודות הבניה מתחת להר הבית נעשו מטעם הווקף המוסלמי במטרה להכשיר חלל תפילה נוסף תת-קרקעי.

كما أنّ المسجد الأقصى لا يزال في خطرٍ كبيرٍ؛ بسبب الانهيارات الأرضية، والتشققات في ساحاته، نتيجة الحفريات التي يقوم بها الاحتلال الإسرائيلي أسفل المسجد الأقصى.

نُشاهدُ الفيديو الآتي عن مخاطرِ حفرياتِ الاحتلالِ الصهيونيِ أسفل المسجدِ الأقصى مِنَ القُرْصِ المُرفَقِ.

"נצפה בקטע וידאו על מניעת התפילה במסגד אלאקצא מתוך הדיסק המצורף.

האם אתה יודע:

שלטונות הכיבוש הישראלי מונעים מהפלסטינים מלהגיע למסגד אלאקצא וכמו-כן מנעו את הקריאה לתפילה בעיר אלקודס" (חינך אסלאמי, כתה ה', חלק א' (2020) עמ' 99).

"בעיה לדיך:

הכיבוש הציוני מטמא קברים של חברי הנביא והצדיקים, גורף אותם ומסיר אותם מבין קברות המוסלמים בעיר אלקודס בפרט ובפלסטין באופן כללי." (חינך אסלאמי, כתה ה', חלק ב' (2020) עמ' 71).

قَضِيَّةٌ لِلنَّقَاشِ:
قيام الاحتلال الصهيوني بتدنيس قبور عدد من الصحابة والصالحين وجرفها وإزالتها من مقابر المسلمين في مدينة القدس خاصة وفلسطين بشكل عام.

"2. אכתוב דו"ח על תפקיד הכיבוש הציוני בשינוי פניה של העיר אלקודס ויהודה" (לימודי חברה, כתה ה', חלק ב' (2020) עמ' 39).

"...ליבה של פלסטין [ירושלים] נשאר הולם ומפיץ חיים ואהבה לכל, עד אשר הושטה אליה יד הברבריות שוב והטילה אותה אל תחת הכיבוש הציוני אשר משתדל לייחודה אבן-אבן ולהעלים את זהותה, להטיל עליה מצור מבחינה כלכלית וחברתית, לגרום לאנשיה להגר, ולהפעיל את כל צורות ההשפלה והצרת הצעדים עליהם, כגון הריסת בתים, החרמת רכוש, סגירת מוסדות, בניית החומה, הצרת צעדי הפולחן ותקיפת המקומות הקדושים" (השפה הערבית, כתה ז', חלק א' (2020) עמ' 14).

وَبَقِيَ قَلْبٌ فَلِسْطِينَ يَخْفِقُ، وَيَفِيضُ حَيَاةً وَمَحَبَّةً لِلْجَمِيعِ، حَتَّى
 امْتَدَّتْ إِلَيْهَا يَدُ الِهَمَجِيَّةِ مَرَّةً أُخْرَى؛ فَأَوْفَعَتْهَا تَحْتَ الْاِخْتِلَالِ
 الصَّهْيُونِيِّ الَّذِي يَسْعَى لِتَهْوِيدِهَا حَجْرًا حَجْرًا، وَطَمَسَ هُويَّيَّهَا،
 وَحَصَارَهَا اِقْتِصَادِيًّا وَاجْتِمَاعِيًّا، وَتَهْجِيرِ أَهْلِهَا، وَمُمَارَسَةِ كُلِّ أَشْكَالِ
 الْاِذْلَالِ وَالتَّضْيِيقِ عَلَيْهِمْ: مِنْ هَدْمِ لِلْبُيُوتِ، وَمُصَادَرَةِ لِلْمُتَمَلِّكَاتِ،
 وَاقْفَالِ لِلْمُؤَسَّسَاتِ، وَبِنَاءِ لِلجِدَارِ، وَالتَّضْيِيقِ عَلَى الْعِبَادَاتِ،
 وَالْاِعْتِدَاءِ عَلَى الْمُقَدَّسَاتِ.

הקדמה למאמר המובא בשיעור בכותרת "אלקודס היא רוחה של פלסטין":

"המאמר שלפנינו הוא מאמר דתי-לאומי המציג את מעמדה של אלקודס וקדושתה ואת השאיפות
 החמדניות של האיבים כלפיה במשך התקופות... המאמר מעורר את תשומת הלב אל הסכנות שאופפות
 את אלקודס, כמו המוקדים הזרים שמשקיפים על עמקיה וחונקים את נשימותיה, החומה הזרה המקיפה את
 מרחבה, המחסומים שמגבילים את תנועתה והאות העברית שמאיימת על אופי תרבותה. אבל היא אלקודס,
 אדמה מקורית ומקודשת היורקת את רוע הזרים והמתחזים" (השפה הערבית – המסלול האקדמי, כתיב י',
 חלק א' (2020) עמ' 18).

عُلَمَاءِ الْأُمَّةِ وَأَدْبَائِهَا، وَتَبَّيَهُ الْمَقَالَةُ إِلَى الْمَخَاطِرِ الَّتِي تُحْدِقُ بِالْقُدْسِ، كَالْبُؤْرِ الدَّخِيلَةِ الَّتِي
 تُطْلُ عَلَى بِطَاحِهَا وَتَخْنُقُ أَنْفَاسَهَا، وَالجِدَارِ الْغَرِيبِ الَّذِي يُطَوِّقُ مَدَاهَا، وَالْحَوَاجِزِ الَّتِي
 تَحْدُ مِنْ حَرَكَتِهَا، وَالْحَرْفِ الْعِبْرِيِّ الَّذِي يُهْدِدُ طَابِعَ ثِقَافَتِهَا، لَكِنَّهَا الْقُدْسُ أَرْضٌ أَصِيلَةٌ
 مُقَدَّسَةٌ؛ تَلْفِظُ حَبَّتِ الْغُرَبَاءِ وَالْاُدْعِيَاءِ.

ובהקשר לאירוע השריפה במסגד אלאקצא ע"י תמהוני נוצרי אוסטרלי ב-1969:

"פעילות 5: נתבונן בתמונה ואח"כ נבצע את מה שלהלן:

[תמונות מאירוע השריפה]

1. נתאר את מה שאנו רואים בתמונה.
2. נדק באחריותו של הכיבוש הציוני להגן על המקומות הקדושים, כמו שריפת המסגד הדרומי
 [מסגד אלאקצא] במסגד אלאקצא [הר הבית] בתאריך 21.8.1969" (לימודי חברה, כתיב ז', חלק
 ב' (2020) עמ' 46).

نشاط (٥): نلاحظ الصورة، ثم نقوم بما يأتي:

١. نصف ما نشاهده في الصورة.
٢. ناقش مسؤولية الاحتلال الصهيوني عن حماية الأماكن المقدسة، كإحراق المسجد القبلي في المسجد الأقصى بتاريخ ٢١/٨/١٩٦٩م.

ועוד:

"נרכיב בי"ד מדומה שבו נשפוט את הכיבוש הציוני על הפרותיו כלפי המורשת הפלסטינית" (לימודי חברה, כתה ט', חלק ב' (2020) עמ' 82).

אלמנט אחד מתוך כל אלה מופיע בספרי לימוד לגיל הצעיר יותר: הצורך לדבוק בירושלים ולא לעזוב אותה. בספר לכתה ב' מופיע סיפור בלווית תמונות על משפחה בירושלים שהכיבוש הרס את ביתה. להלן שתי תמונות מתוך ה-4 שמופיעות שם – המשפחה בביתה טרם ההריסה, וההריסה:

בסוף הסיפור זועקת האם: "נישאר עומדים איתן באלקודס ולא נעזוב, יעשו לנו מה שיעשו!" (שפתנו היפה, כתה ב', חלק ב' (2020) עמ' 28. התמונות שהובאו כאן מופיעות בעמ' 26).

ועוד, באותו ספר לימוד, שיר בכותרת "לא אעזוב". קטע ממנו:

"לא, לא אעזוב, לא, לא

לא אכנע, לא, לא... (שפתנו היפה, כתה ב', חלק ב' (2020) עמ' 34).

המרצה לפעולה

לפי הרושם העולה מספרי הלימוד אין המצב הזה יכול להישאר על כנו. הדבר בא לידי ביטוי בקטע משירו של המשורר הנודע ניזאר קבאני בכותרת "הוי, אלקודס שלי":

"הוי אלקודס, הוי עיר התגות
הוי דמעה גדולה הסובבת בעפעפיים
מי יעצור את התוקפנות
עליך, הוי פנינת הדתות?
מי ישטוף את הדם מעל אבני הקירות?
מי יציל את הברית החדשה?
מי יציל את הקוראן?
מי יציל את האדם?" (השפה הערבית, כתה ח', חלק א' (2020) עמ' 52).

يا قُدُسُ .. يا مَدِينَةَ الْأَحْزَانِ
يا دَمْعَةً كَبِيرَةً تَجُولُ فِي الْأَجْفَانِ
مَنْ يُوَقِفُ الْعُدْوَانَ
عَلَيْكَ، يَا لَوْلُؤَةَ الْأَذْيَانِ؟
مَنْ يَغْسِلُ الدَّمَاءَ عَنِ حِجَارَةِ الْجُدْرَانِ؟
مَنْ يُنْقِذُ الْإِنْجِيلَ؟
مَنْ يُنْقِذُ الْقُرْآنَ؟ ...
مَنْ يُنْقِذُ الْإِنْسَانَ؟

וביטוי נוסף המדגיש את הנושא הזה:

"שיא הטרגדיה בבעיית פלסטין היא הטרגדיה של אלקודס, כי היא מהווה – במקומותיה הקדושים, בבנייניה, באבניה, בסמטאותיה וזיכרונותיה – סמלים היסטוריים ותרבותיים שאי אפשר לשכוח. אלקודס תישאר ציר המאבק וקריאת התגר הגדולה ביותר לנו כולנו. לא יהיה שלום ולא יציבות באזור ללא אלקודס. היא רוח וחלק מאמונה... לא יזהמה סחי האויבים ולא תסבול זרועה את שלשלאות העריצים. זוהי אלקודס... היא רוחה של פלסטין ואין חיים לגוף בלא רוח." (השפה הערבית – המסלול האקדמי, כתה י', חלק א' (2020) עמ' 21).

إِنَّ قِمَّةَ الْمَأْسَاءِ فِي قَضِيَّةِ فِلَسْطِينَ هِيَ مَأْسَاءُ الْقُدُسِ؛ لِأَنَّهَا تُشَكِّلُ بِأَمَاكِينِهَا الْمُقَدَّسَةِ، وَأُبْنِيَّتِهَا، وَحِجَارَاتِهَا، وَأَرْقِيَّتِهَا، وَذِكْرِيَّاتِهَا، رُؤُوساً تَارِيخِيَّةً وَحَضَارِيَّةً لَا يُمَكِّنُ أَنْ تُنْسَى، وَسَتَبْقَى الْقُدُسُ مَحْوَرِ الصَّرَاحِ وَالتَّحَدِّي الْأَكْبَرِ لَنَا جَمِيعاً، فَلَا سَلَامَ، وَلَا اسْتِقْرَارَ فِي الْمَنْطِقَةِ دُونَ الْقُدُسِ، إِنَّهَا رُوحٌ وَجُزْءٌ مِنْ عَقِيدَةٍ، وَإِنَّهَا لِحَضَارَةٌ تَلِيدَةٌ، وَتَارِيخٌ مُشْرِقٌ بِالْعَطَاءِ، لَا تَلَوُّثُهَا قُدَارَةُ الْأَعْدَاءِ، وَلَا يَحْتَمِلُ زَنْدُهَا سِلَاسِلَ الْمُشْتَبِدِّينَ، فَهِيَ الْقُدُسُ، وَلَهَا مِنْ أَسْمِهَا نَصِيبٌ، إِنَّهَا رُوحٌ فِلَسْطِينَ، وَلَا حَيَاةَ لِجَسَدٍ بِلا رُوحٍ.

● تَلِيدَةٌ: قَدِيمَةٌ.

ואכן, מוטיב חוזר ונשנה בספרי הלימוד הוא עניין החובה המוטלת על כל פרט ופרט כלפי ירושלים וכלפי מסגד אלאקצא. עניין זה מופיע כשאלה ולאחר מכן ניתנת גם התשובה בפירוט גדל והולך.

"3. מהי חובתך כלפי אלקודס?" (שפתנו היפה, כחה ג', חלק א' (2020) עמ' 134).

"3. מהי חובתי כלפי העיר אלקודס?" (חיעך אסלאמי, כחה ג', חלק ב' (2020) עמ' 42).

"שיעור 3: העיר אלקודס בירת מולדתי פלסטין

מצופה מהתלמידים לאחר סיום השיעור שיהיו מסוגלים:

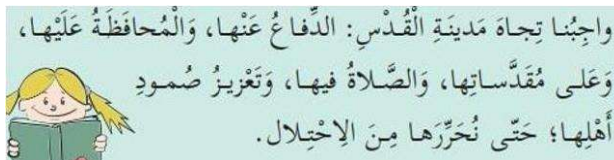
-לדעת שאלקודס היא בירת פלסטין

-להסיק את חשיבות העיר אלקודס

-לצבוע את הציורים הקשורים לאלקודס

-להבהיר את חובותיהם כלפי העיר אלקודס... " (טיפוח לאומי וחברתי, כחה ג', חלק א' (2020) עמ' 25).

" חובתנו כלפי העיר אלקודס: להגן עליה, לשמור עליה ועל מקומותיה הקדושים, להתפלל בה ולחזק את העמידה האיתנה של אנשיה עד אשר נשחררה מהכיבוש" (טיפוח לאומי וחברתי, כחה ג', חלק א' (2020) עמ' 31).

ובשאלה בהקשר זה:

"3. אדן בחובתי כלפי העיר אלקודס" (טיפוח לאומי וחברתי, כחה ג', חלק א' (2020) עמ' 37).

בכחה גבוהה יותר נכנס עניין ההקרבה העצמית, בקטע משיר (מסומן באדום) בכותרת "אכן, אני מאלקודס":

"...אני ממנה גם אם נחת עליה דגל האומללות

אני ממנה ואפדה אותה ברכוש ובנפש

לא אסכים להשפלתה בידי כובש ומסתנן (מונדס)" (שפתנו היפה, כחה ד', חלק א' (2020) עמ' 54).

הארון הַאֶשֶׁם רֶשִׁיד

وَفِيهَا قَدْ نَمَا عَرَسِي	أَجَلُ إِنِّي مِنَ الْقُدْسِ
بِ مَشْدُودٍ إِلَى الشَّمْسِ	عَرِيقُ الْمَجْدِ وَالْأَنْسَا
وَأَمْشِي رَافِعَ الرَّأْسِ	بِهَا أَخْتَالُ فِي الدُّنْيَا
<u>عَلَيْهَا رَايَةُ الْبُؤْسِ</u>	<u>أَنَا مِنْهَا وَإِنْ حَطَّتْ</u>
أَنَا بِأَمَالٍ وَالنَّفْسِ	أَنَا مِنْهَا وَأَقْدِيهَا
<u>لِمُخْتَلِّ وَمُنْدَسِّ</u>	<u>وَلَا أَرْضِي لَهَا دُلًّا</u>

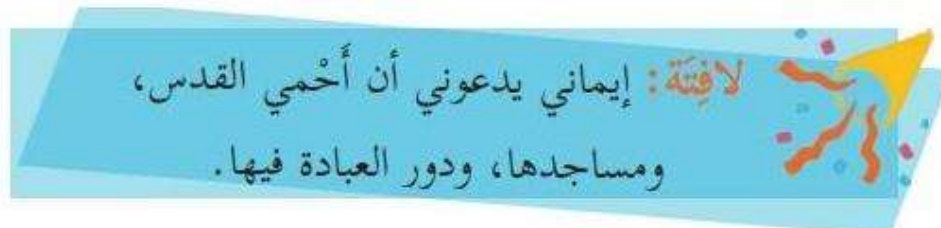
ובכתה ה':

" חובתנו כלפי אלקודס ומסגד אלאקצא לנסוע אליו, לשמור עליו ולהגן עליו ולהקריב כל דבר למענם, כמו שעשה הח'ליף עומר בן אלח'טאב כאשר כבש את אלקודס וצלאח אדין אלאיובי כאשר שחרר את מסגד אלאקצא, שכן מסגד אלאקצא הוא ענייננו-כולנו והוא פיקדון גדול בצווארנו עד יום הדין" (חיעד אסלאמי, כתה ה', חלק א' (2020) עמ' 98).

وواجبتنا تُجاة القدس والمسجد الأقصى شدُّ الرِّحالِ إِلَيْهِ، وحمایتُهُ، والدِّفاعُ عَنْهُ، والتضحية بالغالي والنفيس فداء لهما، مثلما فعل الخليفة عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ عندما فتح بيت المقدس، وصلاح الدِّين الأيوبي عندما حرَّرَ المسجد الأقصى، فالمسجدُ الأقصى قضيتنا جميعاً، وهو أمانةٌ عظيمةٌ في أعناقنا إلى يوم الدين.

ועוד באותו ספר:

" כרזה: אמונתי קוראת לי להגן על אלקודס ומסגדיה ובתי התפילה שבה" (חיעד אסלאמי, כתה ה', חלק א' (2020) עמ' 99).

ובשאלות:

"השאלה השביעית: מהי חובתי כלפי אלקודס ומסגד אלאקצא ומקומות הפולחן האחרים?" (חיעך אסלאמי, כתה ה', חלק א' (2020) עמ' 101).

בכיתות גבוהות יותר מחריפה הנימה:

"העיר אלקודס בסכנה. הפקרתה היא הפקרת ההיסטוריה, הדת והתרבות ופשע נגד העבר, ההווה והעתיד. על האומה להתרומם מנפילתה כדי להחזיר את אלקודס למה שהיתה מבחינת עצמה וכבוד. אלקודס איננה רק אבן וסמטאות, איננה עיר רגילה כשאר הערים ולא רק בירה מהבירות. לא, היא אמונה בלבבות, חריתה במצפונים, דם בעורקים ומרכז הקרנה שאיננו דועך ואיננו כבה. כמה שיארך ליל הכיבוש – הריהו חולף ושחר החירות יפציע ל[עיר] האיסראא [המסע הלילי של מוחמד אליה עפ"י המסורת המוסלמית] והשברים, לאחר שייענו לקריאה גברים שיהיו כנים לגבי מה שהתחייבו עליו לאלוהים, כדי שישוב לפלסטין ליבה ההולם חיים, אהבה וסובלנות" (השפה הערבית, כתה ז', חלק א' (2020) עמ' 14).

إِنَّ مَدِينَةَ الْقُدْسِ فِي خَطَرٍ، وَالتَّقْرِيطُ فِيهَا تَقْرِيطٌ فِي التَّارِيخِ
وَالدِّينِ وَالْحَضَارَةِ، وَجَرِيْمَةٌ بِحَقِّ الْمَاضِي وَالْحَاضِرِ وَالْمُسْتَقْبَلِ،
وَعَلَى الْأُمَّةِ أَنْ تَنْهَضَ مِنْ كَثَوْتِهَا؛ لِتُعِيدَ الْقُدْسَ إِلَى سَابِقِ عَهْدِهَا
مِنَ الْعِزَّةِ وَالْكَرَامَةِ؛ فَالْقُدْسُ لَيْسَتْ حِجَارَةً وَأَزِقَّةً، وَلَا مَدِينَةً عَابِرَةً
كَسَائِرِ الْمُدِينِ، وَلَا عَاصِمَةً كَالْعَوَاصِمِ فَحَسَبُ، بَلْ هِيَ عَقِيدَةٌ
فِي الْقُلُوبِ، وَنَقْشٌ فِي الضَّمَائِرِ، وَدَمٌ فِي الْعُرُوقِ، وَمَرْكَزٌ إِشْعَاعٍ
لَا يَدْوِي، وَلَا يَنْطَفِئُ، وَمَهْمَا طَالَ لَيْلُ الْاِحْتِلَالِ فَإِنَّهُ إِلَى زَوَالٍ،
وَسَيَبْرُغُ فَجَرُ الْحَرِيَّةِ لِلْمَسْرِيِّ وَالْأَسْرَى، بَعْدَ أَنْ يُلَبِّي النَّدَاءَ رِجَالًا
صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ؛ لِيَعُودَ لِفِلَسْطِينَ قَلْبُهَا النَّابِضُ حَيَاةً
وَخُبْرًا وَتَسَامُحًا.

בשאלות:

1. הפקרת העיר אלקודס היא הפקרת הדת, ההיסטוריה והתרבות. נבחר זאת.

2. מהי חובתנו כלפי אלקודס? (השפה הערבית, כתה ז', חלק א' (2020) עמ' 16).

ובתרגיל לשוני: "העיר אלקודס בסכנה. הפקרתה היא הפקרת הדת, ההיסטוריה והתרבות ופשע נגד העבר, ההווה והעתיד" (השפה הערבית, כתה ז', חלק א' (2020) עמ' 19).

קטע משיר כמשפט תרגול:

"עפר אלקודס החל לשאול את אומתי מדוע לא יתנופפו עליו דגליה"

(השפה הערבית, כתה ז', חלק ב' (2020) עמ' 48).

لِمَ لَا تُرْفَرُ فَوْقَهُ رَايَاتُهَا؟

۳- أَضْحَى تَرَابُ الْقُدْسِ يَسْأَلُ أُمَّتِي

ועוד תרגילי לשון עם אותו מסר:

- "ב. אלקודס תושב לריבונות בניה" (השפה הערבית, כתה ח', חלק א' (2020) עמ' 76).
- "3. אלקודס לא תישאר בכבלים עד אין קץ" (השפה הערבית, כתה ח', חלק ב' (2019) עמ' 28).
- "שקוט, קטנטני, שכן אלקודס חוזרת יימשך כמה שיימשך שיגעון המוות והאין" (השפה הערבית, כתה ט', חלק ב' (2020) עמ' 108).
- ולסיום, שאלה בעקבות קטע על שחרור ירושלים מידי הצלבנים ע"י צלאח אלדין:
- "5. נפרט את הדרכים שלדעתנו יבטיחו את שחרור אלקודס מהכובשים." (השפה הערבית – המסלול האקדמי, כתה י', חלק א' (2020) עמ' 90).

סיכום

עפ"י ספרי הלימוד של הרש"פ שבשימוש בבתי"ס של אונר"א, ירושלים היא "ציר המאבק" נגד הנוכחות היהודית בארץ. ירושלים המזרחית שבין 1948 – 1967 – עיר ללא יהודים, שההיסטוריה היהודית שלה מתעלמת וקיומם של המקומות הקדושים בה ליהודים מוכחש – היא הדגם של החזון הפלסטיני לארץ כולה. את החזון הזה נקראים תלמידי בתי"ס להגשים, תוך הדגשת חובתם הדתית לקודשי האסלאם בעיר – עד כדי הקרבה עצמית ברוח משחררי ירושלים בעבר, ובראשם צלאח אלדין. תפיסה זו של ירושלים בספרי הלימוד טעונה שינוי מסיבי. טבעי יהיה לקבל ואף להעריך את דבקותם בעיר של תושביה הערבים, מוסלמים כנוצרים, ואפילו להבין את התמרמרותם על צעדים שבוצעו ומבוצעים ע"י השלטונות הישראליים בעיר ובסביבתה. אבל אי אפשר לקבל בשום אופן את הדרת היהודים ממנה באופן קיצוני כזה, המעוות את המציאות ואת ההיסטוריה ומונע כל הסדר עתידי. אם לצטט מתוך אחד מספרי הלימוד – "לא יהיה שלום ולא יציבות באזור ללא אלקודס [ירושלים]" (השפה הערבית – המסלול האקדמי, כתה י', חלק א' (2020) עמ' 21) – זה מבטא בדיוק נמרץ גם את תחושתם של היהודים. וגם למשפט התרגול הזה – "ליבות הפלסטינים הומים אל אלקודס [ירושלים]" (השפה הערבית, כתה ח', חלק ב' (2019) עמ' 18) – יש מקבילה יהודית חזקה מאד. תקופת ניתוק היהודים מבירתם העתיקה ומקודשיהם בה בזמן הכיבוש הירדני חלפה-עברה לה ללא-שוב, ועל כל אדם המבקש שלום במזרח התיכון, ואת פתרון הסכסוך, להפנים זאת היטב – כולל אונר"א והמדינות התורמות לה.

נספח: דוגמאות להתייחסות לירושלים בספרי לימוד ישראליים

ירושלים כעיר קדושה לשלוש הדתות המונותאיסטיות:

ירושלים

עיר אחת, שלוש דתות

ירושלים היא עיר הבירה של מדינת ישראל, ובה ממוקמים מוסדות השלטון המרכזיים שלה: הכנסת, משרדי הממשלה ובית המשפט העליון. ירושלים אינה רק מרכז שלטוני-חילוני, כי אם גם עיר מקודשת לשלוש הדתות המונותאיסטיות הגדולות: היהדות, הנצרות והאסלם. מדי שנה בשנה מגיעים אליה מבקרים מכל רחבי העולם, שעולים לרגל אל המקומות הקדושים להם.

▲ שלט רחוב בירושלים

(מילה טובה מאוד, כתה ה', חלק ב' – בתיה"ס הממלכתיים (מט"ח 2015) עמ' 119, וראו דיון נוסף על 3 הדתות המונותאיסטיות בירושלים ע"ע 119 – 122)

ירושלים מקודשת למוסלמים:

אחד המבנים המרשימים שהשתמרו מהתקופה המוסלמית הקדומה הוא כיפת הסלע. כיפת הסלע ניצבת מעל "אבן השתייה" - האבן אשר על פי האמונה היהודית הייתה בקודש הקודשים בבית המקדש. ועל פי האמונה המוסלמית ממנה עלה הנביא מוחמד לשמים. בתמונה: כיפת הסלע כיום.

על קדושתה של ירושלים למוסלמים

הערים הקדושות ביותר בדת האסלאם הן הערים מכה וקדינה, הנמצאות בערב הסעודית, וירושלים היא העיר השלישית בקדושתה. על פי האמונה המוסלמית, הנביא מוחמד, מייסד דת האסלאם, עלה לשמים מהר הבית וזכה להתגלותו של האל. מאז ימי מוחמד המשיכו המוסלמים לראות בירושלים עיר קדושה. שני המקומות החשובים ביותר לאסלאם הם כיפת הסלע ומסגד אל־אקצא. המוסלמים קוראים לירושלים "אל־קודס", כלומר, "[העיר] הקדושה". מאז שקודשה גם למוסלמים, הייתה ירושלים לעיר קדושה לשלוש הדתות: ליהדות, לנצרות ולאסלאם. לעתים קרובות המקומות הקדושים בירושלים מהווים מוקד לחיכוכים. הר הבית, למשל, שעליו שוכנת כיפת הסלע, הוא גם המקום שבו עמד בית המקדש.

(חוקרים ארץ, גיאוגרפיה לכתה ו' – בתיה"ס הממלכתיים והממלכתיים-דתיים (מט"ח 2015) עמ' 215)

התייחסות לתושבי ירושלים הערבים:

האוכלוסייה של ירושלים מגוונת: יש בה רוב יהודי ואוכלוסייה גדולה של ערבים; חיים בה בני דתות שונות – יהודים, מוסלמים ונוצרים; ובקרב בני הדתות השונות, יש חילוניים ויש דתיים. לכל אחת מהקבוצות שבעיר יש זכות לקיים את מנהגיה ואת מצוות הדת שלה.

(חוקרים ארץ, גיאוגרפיה לכתה ו' – בתיה"ס הממלכתיים והממלכתיים-דתיים (מט"ח 2015) עמ' 200)

מרכז נחום בדין

לחקר מדיניות המזרח התיכון

Nahum Bedein Center

For Near East Policy Research

ואדי אל-ג'ז' הוא שכונה במזרח העיר. כיום מתרכזים בשכונה מוסכים ובתי מלאכה. רבים מתושבי מזרח העיר ומערבה מגיעים למוסכי השכונה כדי לתקן את מכוניתם. בשכונה מתגוררים כ-15,000 תושבים (נכון לשנת 2013). כיום יש תכניות לבנייה בשכונה, ובשנים הקרובות צפויה בה בנייה חדשה ומודרנית.

פיתוח בשכונות שבמזרח ירושלים. בחלקה המזרחי של ירושלים מתגוררים למעלה מ-300,000 תושבים ערבים. רמת הפיתוח של מרבית השכונות שבמזרח העיר היא נמוכה, בתחומים שונים: בתשתיות הכבישים, במדרכות ובמערכות המים והביוב, בתעסוקה של התושבים ובאחוז התלמידים הנושרים מבתי הספר. במהלך השנים פעלו רשויות המדינה לשיפור המצב, אך עדיין יש צורך בפעולות נרחבות, הדורשות משאבים רבים. ואכן, לאחרונה אישרה הממשלה תכנית מיוחדת לפיתוח של מזרח ירושלים, למשל: שיפור התשתיות, פיתוח מקורות התעסוקה, וקידום שירותי הבריאות, החינוך והרווחה לתושבים.

(חוקרים ארץ, גיאוגרפיה לכתה ו' – בתיה"ס הממלכתיים והממלכתיים-דתיים (מט"ח 2015) עמ' 240)

מקורות (שנת ההוצאה 2020, אלא אם כן צוין אחרת)

שפה

1. שפתנו היפה, כתה א', חלק א'
2. שפתנו היפה, כתה א', חלק ב'
3. שפתנו היפה, כתה ב', חלק א'
4. שפתנו היפה, כתה ב', חלק ב'
5. שפתנו היפה, כתה ג', חלק א'
6. שפתנו היפה, כתה ג', חלק ב'
7. שפתנו היפה, כתה ד', חלק א'
8. שפתנו היפה, כתה ד', חלק ב'
9. השפה הערבית, כתה ה', חלק א'
10. השפה הערבית, כתה ה', חלק ב'
11. השפה הערבית, כתה ו', חלק א'
12. השפה הערבית, כתה ו', חלק ב'
13. השפה הערבית, כתה ז', חלק א'
14. השפה הערבית, כתה ז', חלק ב'
15. השפה הערבית, כתה ח', חלק א'
16. השפה הערבית, כתה ח', חלק ב' (2019)
17. השפה הערבית, כתה ט', חלק א'
18. השפה הערבית, כתה ט', חלק ב'
19. השפה הערבית – המסלול האקדמי, כתה י', חלק א'
20. השפה הערבית – המסלול האקדמי, כתה י', חלק ב'

חינוך אסלאמי

21. חינוך אסלאמי, כתה א', חלק א'
22. חינוך אסלאמי, כתה א', חלק ב'
23. חינוך אסלאמי, כתה ב', חלק א'
24. חינוך אסלאמי, כתה ב', חלק ב'
25. חינוך אסלאמי, כתה ג', חלק א'
26. חינוך אסלאמי, כתה ג', חלק ב'
27. חינוך אסלאמי, כתה ד', חלק א'
28. חינוך אסלאמי, כתה ד', חלק ב'
29. חינוך אסלאמי, כתה ה', חלק א'
30. חינוך אסלאמי, כתה ה', חלק ב'
31. חינוך אסלאמי, כתה ו', חלק א'
32. חינוך אסלאמי, כתה ו', חלק ב'
33. חינוך אסלאמי, כתה ז', חלק א'
34. חינוך אסלאמי, כתה ז', חלק ב'
35. חינוך אסלאמי, כתה ח', חלק א'
36. חינוך אסלאמי, כתה ח', חלק ב'
37. חינוך אסלאמי, כתה ט', חלק א'
38. חינוך אסלאמי, כתה ט', חלק ב'
39. חינוך אסלאמי, כתה י', חלק א'
40. חינוך אסלאמי, כתה י', חלק ב' (2018)

חינוך נוצרי

41. חינוך נוצרי, כתה א' (2019)
42. חינוך נוצרי, כתה ב' (2019)
43. חינוך נוצרי, כתה ג' (2019)
44. חינוך נוצרי, כתה ד' (2019)
45. חינוך נוצרי, כתה ה' (2018)
46. חינוך נוצרי, כתה ו' (2019)
47. חינוך נוצרי, כתה ז' (2019)
48. חינוך נוצרי, כתה ח' (2019)
49. חינוך נוצרי, כתה ט' (2019)
50. חינוך נוצרי, כתה י' (2019)

חינוך לאומי, לימודי חברה, גיאוגרפיה, היסטוריה

51. חינוך לאומי ולחיים, כתה א', חלק א' (2019)
52. חינוך לאומי ולחיים, כתה א', חלק ב' (2019)
53. חינוך לאומי ולחיים, כתה ב', חלק א' (2019)
54. חינוך לאומי ולחיים, כתה ב', חלק ב' (2019)
55. טיפוח לאומי וחברתי, כתה ג', חלק א'
56. טיפוח לאומי וחברתי, כתה ג', חלק ב'
57. טיפוח לאומי וחברתי, כתה ד', חלק א'
58. טיפוח לאומי וחברתי, כתה ד', חלק ב'

- 59. לימודי חברה, כתה ה', חלק א'
- 60. לימודי חברה, כתה ה', חלק ב'
- 61. לימודי חברה, כתה ו', חלק א'
- 62. לימודי חברה, כתה ו', חלק ב'
- 63. לימודי חברה, כתה ז', חלק א'
- 64. לימודי חברה, כתה ז', חלק ב'
- 65. לימודי חברה, כתה ח', חלק א'
- 66. לימודי חברה, כתה ח', חלק ב'
- 67. לימודי חברה, כתה ט', חלק א'
- 68. לימודי חברה, כתה ט', חלק ב'
- 69. גיאוגרפיה והיסטוריה מודרנית ובת-זמננו של פלסטין, כתה י', חלק א'
- 70. גיאוגרפיה והיסטוריה מודרנית ובת-זמננו של פלסטין, כתה י', חלק ב'